

Alisa ir prarastos erdvės paieškos

(Bandymas analizuoti psichinę erdvę L. Kerolo pasakoje)

Olga Širokova

vertimas iš rusų kalbos

šaltinis: Maskvos psichoterapinis žurnalas, 2005, Nr. 1

Šis straipsnis yra bandymas paanalizuoti erdvę, kurioje plėtojasi dviejų L. Kerolo pasakų apie neįtikėtinus Alisos nuotykius stebuklų šalyje siužetas. Manoma, kad literatūrinio kūrinio erdvė yra autorius tam tikro kūniško-erdvinio patyrimo kalbinė rekonstrukcija. „Stebuklų šalies“ erdvės analizė atskleidžia L. Kerolo įtraukimą į motinos įsčias ir autistinį siaubą, kilusį negalint iš jų ištrūkti. Straipsnyje taip pat pateikiamas protokolas, kuriame aprašytas psichoterapinis darbas su pacientu, turėjusiu narkotikų vartojimo patirtį, neįtikėtinai panašią į Alisos išgyvenimus.

Grožinės literatūros psichoanalitinė analizė egzistuoja tiek pat, kiek ir pats psichoanalizės metodas. Z. Froidas nuo pat pradžių interpretuodavo ne tik savo pacientų pasakojimus, bet ir literatūrinius tekstus, o dar anksčiau ir atskirus kalbinius posakius (*S. Freud, 1901*). Kalbos struktūra atspindi psichinių procesų struktūrą, todėl ir tampa kruopščios analizės objektu.

Grožinėje literatūroje apstu medžiagos, galinčios iliustruoti vienokius ar kitokius psichinius fenomenus, su kuriais susiduria praktikuojantys psichoterapeutai ir psichoanalitikai. Klinikinių atvejų aprašymai dažnai nurodo į vieną ar kitą literatūrinį herojų ar siužeto vingį. Literatūros kūrinio, ar tai būtų proza, ar poezija, psichologinė analizė yra daugialypė ir atskleidžia daugiasluoksnę, primenančią pyragą, jo struktūrą. Viršutinis „pyrago“ sluoksnis – tai siužetinė linija, kurioje pateikiamas tam tikras neišsprendžiamas konfliktas. Tragedijos atveju šis konfliktas lemia herojaus žūtį, komedijoje - baigiasi absurdu. Antrasis sluoksnis – autorius pasąmoninė dalis, kurioje pateikiamas autorius konfliktus bando atskleisti analitikai ir teksto tyrinėtojai. Trečiasis sluoksnis domina tuos, kurie siekia analizuoti paties teksto „kūną“, jo sukūrimo ypatumus. Teksto „kūnas“ tampa savarankišku objektu, kuris pradeda sąveikauti su skaitytoju. Pavyzdžiui, A. Kazanskaja nurodo kontraperkėlimo jausmus, kylančius L. Kerolo pasakos vertėjams: „Taigi L. Kerolui vaizduojant „išprotėjusį“ pasaulį, stiprus kontraperkėlimas turi kilti ir skaitytojui, ir ypač vertėjui, kuris giliau pasineria į tekstą ir visada pateikia savitą teksto interpretaciją. Tad vertėjas taip pat yra analitikas“ (*Kazanskaja, 2000, p. 121*).

Tekstas neegzistuoja be erdvės ir laiko: bet kuri frazė turi apimti tam tikrą laiko atkarpą ir erdvės gabaliuką. Teksto analizė, pasitelkiant erdvės (lygiai taip pat kaip ir laiko) kategorijas, gali būti atliekama keliais lygmenimis. Pirmasis lygmuo – siužetinis: pats siužetas, jeigu jis yra, rutuliojasi tam tikrame apibrėžtame laiko-erdvės lauke. Siužetas gali plėtotis į priekį arba atgaline kryptimi, gali būti žiedinis (uždarytas į žiedą) ir t.t. Antrasis lygmuo – semantinis, arba tekstą sudarančių sakinių prasminio atskleidimo lygmuo. Sakinys, susidedantis iš gerai žinomų lingvistinių konstrukcijų, gali pasižymėti ypatinga erdvės-laiko atskleidimo specifika: pavyzdžiui, sakinio subjektas gali judėti, keisdamas savo vietą, gali vienu ar kitu būdu lokalizuotis, gali judėti laike arba keisti objekto

vieta. Kaip priemonės gali būti pasitelkiami „grynieji“ lokalizacijos žymenys (erdviniai prielinksniai ir polinksniai, rečiau – erdviniai afiksai arba pagalbiniai erdviniai veiksmažodžiai, turintys atitinkamą semantinę prasmę). Priemonėmis gali tapti ir „grynieji“ vaidmenų žymenys (linksnių afiksai arba prielinksniai), ir mišrūs lokalizacijos-vaidmenų žymenys, taip pat informacija apie fizinį (arba topografinį) orientyro tipą. Ir, galiausiai, trečiasis lygmuo pasirodo ten, kur sakinio arba teksto subjektu tampa pati erdvė (kaip ir laikas), arba atsiranda erdvinė metafora: pavyzdžiui, laiko šešėlis, minties erdvė, plokščias žvilgsnis, siauras mąstymas ir t.t.

„Erdvė – viena pirmųjų būties realijų, kurią žmogus suvokia ir diferencijuoja. Ji telkiasi aplink žmogų, kuris suvokia save makro- ir mikro- visatos centre. Ne veltui erdvė ne tik detalai diferencijuojama, pasitelkiant kalbines priemones, bet ir tampa pagrindu formuoti daugeliui savokų, priskiriamų kitoms, ne erdvės, sritims. Daugelis prielinksnių, jungtukų,rieveksmių transformuojasi semantiškai: „erdvė“ > „laikas“ > „priežastis“ (ir kiti loginiai santykiai)...“ (*Gak, 2000, 127psl.*)

Grožinės literatūros pasaulis suteikia didžiules galimybes tokiai analizei. „Romanų pasaulis, kaip ir bet kuris kitas pasaulis, paklūsta tam tikrai erdvės-laiko tvarkai, kuriamai apibrėžto jausminio patyrimo pagrindu: ji apima „savo“ dalykus, gamtovaizdžius, žmones, laiką, kuriame gyvena ir miršta herojai, erdvę, kurioje jie apsigyvena ar ją kerta, kūnus, veidus, žvilgsnius ir t.t.“ (*Podoroga, 1995, 213 psl.*)

Kalba įgalina mus naudoti erdvės pojūtį dėl to, kad ji pati, kaip kalba, formuojasi savo gebėjimo perteikti erdvinius santykius dėka. Daugelis lingvistų, pradedant nuo Gumboldto, kalbą suvokia kaip kažką, kas „susipina iš erdvės“. Literatūrinės erdvės supratimas tapo esmine poetikos tipologine kategorija atsiradus M. Bachtino, D. Lichačiovo, V. Toporovo ir jų sekėjų darbams. J. Lotmanas (1986) tyrinėjo, kaip grožinėje literatūroje etiškai nuspalvintas vienos erdvės keitimas kita. Jis pastebėjo, kad kai kurie grožinės literatūros kūriniai iš principo sukurti remiantis judėjimu erdvėje. Tokiems galima priskirti rusų ir Europos sentimentalizmo kūrinius, pavyzdžiui, D. Sterno „Sentimentali kelionė“, N. Karamzino „Rusų keliautojo laišakai“ ir A. Radiščevo „Kelionė iš Peterburgo į Maskvą“. Apskritai šiai grupei galima priskirti visus kelionių užrašų žanro kūrinius. Pasakojimas prasideda nuo tam tikro atskaitos taško, įgauna pagreitį, „juda iš vienos vietos į kitą“ ir po to savo judėjimą baigia.

Bet kuri analizė, bet kuri refleksija turi perėjimą iš dvimačio suvokimo į daugiamatį. Kai požiūris, arba užbėgant į priekį, jį galima pavadinti atskaitos tašku, išeina už subjektinės-objektinės situacijos ribų, ši situacija tampa objektu. Išėjimas iš vieningos atskaitos sistemos leidžia mums kurti modelius, nesutampančius su įprastiniais įsivaizdavimais, kaip, pavyzdžiui, Lobačevskio geometrijos atveju. Iš tikrųjų, liekant Euklido koordinačių ribose, kur atskaitos taškas yra bendras, o ašys viena nuo kitos nepriklauso, dviejų susikertančių lygiagrečių tiesių rasti neįmanoma; tačiau, sukūrus serijinę stebėtojų seką, kitų variantų sumažėja, ir atsiranda daugybė laisvės laipsnių.

Bet kurio kūrinio refleksija numato to kūrinio daugiamatiškumą, taip pat ir galimybę analizuoti kūrinio laiko-erdvės koordinačių sistemą. Vis daugiau tyrinėtojų filosofų, lingvistų (kalbotyrininkų), psichologų domisi rusų literatūros „geometrija“ (žr., pvz., I. Levontina, A. Šmelev, S. Nikitina, N. Arutiunova, A. Grek, V. Podoroga, M. Jampolskij, M. Dmitrovskaja, J. Tilman, V. Rudnev ir kitų autorių darbus). Šiuose darbuose analizuojama, kaip autorius panaudoja kalbines priemones, siekdamas sukurti laiko-erdvės kūrinio koordinačių sistemą: erdvės metaforizavimą, erdvės paieškas, priešinant

siaurumą ir platumą, erdvės trūkumą (kaip tokį) ir jo deformaciją. Visi šie tyrimai savaip ypatingi, jie persismelkia į teksto „kūną“ ir vaizduoja mums autoriaus dvasinio judėjimo trajektoriją.

Visgi šiuose straipsniuose neįmanoma aptikti vieningo būdo kūrinio erdvės-laiko konfigūracijai rekonstruoti. Straipsniuose naudojamos analizės priemonės labai įvairios ir, panašu, autorių dažniausiai pasirenkamos intuityviai. Pavyzdžiui, teksto analizės vienetais gali tapti žodžiai (pavyzdžiui, naudojamos daiktavardžių linksnių kategorijos, veiksmažodžių kategorijos, prielinksniai), sakiniai, taip pat tam tikros kūrinio prasminės dalys bei visas kūrinys. Teksto erdvės-laiko koordinačių struktūrinė analizė gali būti atlikta iš pradžių skaitytojui radus tam tikrą atskaitos tašką, kurio atžvilgiu bus orientuojamasi viso tolesnio pasakojimo metu. Pavyzdžiui, atskaitos taškas gali būti susietas su autoriumi, kai pasakojimas pateikiamas pirmuoju asmeniu. Tokiu būdu, „čia“ reikš pasakotojo buvimo vietą, o „ten“ – lokalizaciją už pasakotojo buvimo vietos ribų (šie žodžiai yra deiktiniai orientyrai (*deiktiniai terminai – tai terminai, kurių reikšmė priklauso nuo konteksto, nes ji gali būti žinoma tik kalbėtojo požiūriu*). Toliau gali vykti tiek pačios erdvės pokyčiai, taip ir pokyčiai jos viduje arba – lyrinių atsitraukimų atvejais – už erdvės ribų. Vienos erdvės pasikeitimas kita gali sukelti loginių santykių pokyčius, tai yra, tai, kas tikra vienoje erdvėje, gali pasirodyti esą netikra kitoje (tokią konstrukciją galima rasti „Guliverio kelionėse“ arba anglų detektyvuose: jei tiesa tai, kad A yra čia, tai jis negali būti kitoje vietoje), ir tokiu būdu atsiranda loginis-erdvinis dėsningumas (*Rudnev, 2000*). Kūrinio pabaiga vėl atveda mus į tam tikrą tašką - naują arba pradinį.

Psichologijos požiūriu erdvė, į kurią patenka skaitytojas, yra autoriaus asmeninio kūniško-erdvinio patyrimo kalbinė rekonstrukcija. Pasitelkiant matematinę kalbą erdvinių charakteristikų apibūdinimui, galima sakyti, kad vidinė subjekto erdvė apima atskaitos tašką ir koordinačių ašis. Ji gali būti dvimatė ar trimatė, o gali ir susispausti į vieną tašką. Atitinkamai psichinė erdvė būna diadinė, triadinė arba psichotinė, kur nėra diferenciacijos tarp „Aš“ ir objekto. Daugelis šiuolaikinių psichoanalitikų psichinę erdvę supranta kaip atsirandančią iš objektinių santykių patyrimo, iš sąveikos su objektais patyrimo. J. Grotšteinas, G. Brikmanas, R. Britonas (*Grotstein, 1978; Brickman, 1993*) savo darbuose bandė konceptualizuoti bei sukurti teorijas apie psichinės erdvės atsiradimą ir plėtojimąsi nuo vieno taško iki trimatės erdvės. Tam tikri psichikos erdvinių komponentų funkcionavimo aspektai aprašyti Biono darbuose (*Bion, 1959, 1961*), kur autorius psichinę erdvę apibūdino kaip „konteinerį“ ir jo turinį. Vinikotas (*Winnicott, 1971*) savo darbuose įvedė „tarpinės erdvės“ sąvoką, tai yra, vietos, kurioje atsiranda simboliai ir pirminis atskyrimas tarp vidaus ir išorės. Subjekto erdvė taip pat gali būti apibūdinama ribų kokybe ir jo tapatumo, kurį mes pažymėjome kaip galimą atskaitos tašką, pastovumu. Būtent šios dvi charakteristikos yra labiausiai susijusios su subjekto kūniškumu. Oda yra išorinė riba tarp išorės ir vidaus. Tekstas gali rutuliotis ant šio odos paviršiaus, gali patekti giliai į vidų ir prarasti orientyrus, o gali laikyti skaitytoją dideliu atstumu nuo jos. Šiuos fenomenus galima pastebėti tiek atskirame kūrinyje, tiek meno istorijoje, kurioje užfiksuotos tekstinės erdvės metamorfozės.

Anksčiau egzistavo literatūrinio kūrinio „kūno“ sukūrimo konvencinės normos. Pavyzdžiui, antikinis arba klasicizmo epochos kūrinys turėjo paklusti laiko ir veiksmo vietos vieningumo principui. Kanonų sulaužymas prilygo estetinių normų pažeidimui. Visgi taisyklių griovimas ir naujų teksto laiko ir erdvės formų sukūrimas, įvykęs modernizmo, o ypač - postmodernizmo laikotarpiais, suteikia mums galimybę geriau suprasti psichinės erdvės sukūrimo ir funkcionavimo dėsningumus. Tokiam aprašymui daugiau tinka ne klasikinė Niutono fizikos erdvė, bet Lobačevskio geometrija.

Teksto erdvės-laiko konfigūracija yra subjekto, tai yra, autoriaus patiriamos vidinės erdvės ir vidinio laiko atspindys. Autorius veda skaitytoją ne tik ir ne tiek išorinio gamtovaizdžio keliais, bet ir pateikia jam savo vidinio pasaulio geografiją. Kaip pavyzdį galima pateikti F. Kafkos kūrinį, kur įkyrus vaikščiojimas uždaro erdvės viduje atspindi paties Kafkos konfliktą su nepasiekiamu tėvu. Taip pat A. Belyjo „Peterburgas“, kuriame, pasak V. Rudnevo, dirbtinė teksto metrizacija, viena vertus, sukuria išpūdį apie paties miesto ir jo bedvasių gyventojų obsesiškumą-kompulsiškumą, kita vertus - atspindi autoriaus megalomaniją (*Rudnev, 2000 m., 290 psl.*); arba J. Džoiso „Ulisas“, kur naujasis Odisėjas pasmerktas sinchronizacijai ir grįžimui į pradinį tašką...

Tarp šių pavyzdžių, žinoma, ypatingą vietą užima dvi L. Kerolo pasakos, kadangi šis tekstas pilnas erdvinių metamorfozių: keičiasi ir dauginasi atskaitos taškai, pažeidžiamas linijiškumas, griaujami visi trimačio suvokimo loginiai pagrindai. Iš dalies tai yra būtent tai, su kuo susiduria psichoterapeutai savo praktikoje – tokie pokyčiai vyksta paciento gyvenimo, psichikos ir kūno erdvėje, taip pat ir jų tarpasmeninėje erdvėje.

Mergaitės, vardu Alisa, kelionėse, pavaizduotose L. Kerolo ranka, galima išvelgti autoriaus norą pasitraukti iš gąsdinančio realaus pasaulio į fantazijų pasaulį, kuris, deja, pasirodo esąs tiek pat pavojingas ir panašus į psichotiko pasaulį. Pabandykime kartu su L. Kerolu žengti gilyn ir pažiūrėti, kokį pasaulį galima rasti po žeme ar už veidrodžio stiklo.

Savo straipsnyje, skirtame šioms dviem L. Kerolo pasakoms, prancūzų psichoanalitikas R. Peronas (*Perron, 1997 m.*) atsigręžia į šiuos du siaubingus pasaulius, primenančius infantilias psichozes, kur atsisakymas augti lemia daugybę monstriškų kūno virsmų. Visa tai lydi laiko ir erdvės griuvimas. Peronas sako, kad pati kalba tampa instrumentu, griaušančiu logiką. Tačiau teisinga būtų teigti ir priešingai: ten, kur nėra erdvės frazės sukūrimui ir išskleidimui, kur prarandamas pats atskaitos taškas, kur įvyksta subjekto ir objekto susimaišymas – būtent ten ir prasideda psichozė.

Šokdami paskui Triušį į jo urvą, mes jau patenkame į L. Kerolo paspęstus spąstus. Mes nesusimąstome apie tai, kaip septynmetė mergaitė gali pralįsti į santykinai mažą urvo angą – mergaitės ir Triušio erdvinių charakteristikų proporcingumas dingsta nuo pat pradžių. Urvo gylis pasirodo esantis lygus vos ne pusei žemės skersmens. Kritimo greitis anuliuoja gravitacijos dėsnius, o Alisa ima mieguistai murmėti: „Ar katės ėda šikšnosparnius?..Ar šikšnosparniai ėda kates?“ (*L. Carroll, 2019, 15 psl.*), „Do cats eat bats? Do bats eat cats?“, likdama visiškai abejinga tokiam subjekto ir objekto tarpusavio pakeičiamumui. Tokiu būdu ir skaitytojas netrukus susipainioja, nebesuvokdamas, kurio asmens vardu pasakojama. Viena vertus, atrodo akivaizdu, kad pasakojimas plėtojamas iš septynmetės mergaitės anglės pozicijos. Kita vertus, L. Kerolas priverčia ją supanašėti su Triušiu, jo dydžiu, galiausiai Alisa pradeda pakaitom beprotiškai augti ir mažėti, suvalgiusi pyragaičius ir išgėrusi buteliukų turinį. Tuo metu jau nebėra atsakymo į klausimą, kas ji tokia. Tapatumas visiškai ištyžta ir prarandamas savojo Aš pastovumas: „Net nežinau, pone, kas dabar esu... Tik žinau, kas buvau, kai širyt atsikėliau, bet per tą laiką keliskart keičiausi“ (*L. Carroll, 2019, 64 psl.*). Kartu su beprotiškos arbatėlės dalyviais skaitytojas bando suprasti, ar tą patį reiškia pasakymai: „sakau, ką galvoju“ ir „galvoju, ką sakau“ (*L. Carroll, 1978, 95 psl.*).

Viso pasakojimo metu autorius bando dalį pateikti kaip visumą. „O jei ir prakiščiau galvą, - mąstė vargšė Alisa, - kokia iš jos nauda be pečių.“ (*L. Carroll, 2019, 16 psl.*).

O ko verta ore plasnojanti Češyro Katino šypsena!

Jeį pabandytume sekti paskui Alisą, galėtume pastebėti ne tik herojų, bet ir paties pasakojimo logikos nebuvimą. Krisdama į žemės gelmes, Alisa įkrenta į įščias, toliau, per koridorių, ji vėl patenka į salę-įščias, iš kurios negali ištrūkti – visos durys uždarytos. Vienintelis išėjimas – mažitės durys, vedančios į sodą. Sekant tekstą, galima pastebėti keistą, beveik mistišką, fatališką įsčių „uždarumą“, iš kurių nei augdama, nei mažėdama Alisa negali ištrūkti. Neįtikėtini virsmai – sumažėjimas ir augimas, taip pat aprašomi Alisos potyriai – visa tai nukreipia dėmesį nuo fakto, kad iš tikrųjų durys buvo atidarytos nuo pat kūno metamorfozių pradžios, ir raktas buvo spynoje. Du kartus Alisa atidarė duris, ir kaskart negalėjo pro jas pralįsti. Du kartus ji rado uždarytas duris, kai būdavo pakankamo ūgio, kad galėtų praeiti į sodą. Du kartus ignoruojamas faktas, kad durys jau buvo atidarytos.

Įdomu, kad savarankiškai išeiti iš uždaros erdvės Alisai nepavyksta: po keleto nesėkmingų bandymų išeiti į sodą Alisa palieka salę kitu būdu, kurį inicijuoja Triušis, palaikydamas Alisą savo kambarine Mariana ir nusiųsdamas ją į savo namus. Triušis liepia palikti šią vietą, ir, vykdydama šį įsakymą, Alisa atsiduria jo namuose, kuriuos palikti irgi bus ne taip paprasta. Regis, Kitas (Triušis) mobilizuoja ir aktyvuoja Alisą, atimdamas jos tapatumą, ir tada tampa įmanoma išeiti už uždaros erdvės ribų. Tačiau, kai tik herojė lieka viena, nepaįžstamoje svetimų namų erdvėje, vėl pasidaro sunku savarankiškai iš jų išeiti.

Galiausiai patekusi į nuostabų sodą Alisa neatsikrato Stebuklų šalies pabaisų ir baisybių. Ji atsiduria Teismo salėje, iš kurios sunku ištrūkti bet kam gyvam: čia, nepriklausomai nuo vaidmens – kaltinamojo, liudininko ar teisėjo – kiekvienas gali netekti savo galvos.

Autistinis siaubas, gimstantis negalint ištrūkti iš įsčių, neišvengiamas pasmerkimas „netekti galvos“, subyrėti psichiškai mėginant tai padaryti verčia L. Kerolą rinktis vienintelį kelią – priversti Alisą pabusti ir įtikinti visus, kad tai buvo tik sapnas. Tačiau net toks veiksmas tik patvirtina L. Kerolo sugrižimą į motinos įščias.

Dabar kaip atskaitos taškas siūlomas sapnas. Tačiau teksto erdvės sutapatinimas su sapno erdve vėl sugražina į motinos įščias. Pasak J.-B. Pontalis, „sapnas – tai, visų pirma, pastangos išlaikyti neįmanomą vienybę su motina, išsaugoti nedalomą vientisumą, *sugrižti į erdvę, egzistavusią prieš laiką*“ (kursyvas autoriaus) (167 psl.).

Istorija apie Alisą – tai savotiškas kelionių autistinėje erdvėje vadovas. Ši erdvė pripildyta fenomenų, su kuriais neretai susiduria praktikuojantys psichoanalitikai, tai stebina ir užburia (pvz., *Kazanskaja*, 2000 m.; *Solomon*, 1963 m.; *Perron*, 1997 m.).

Man teko dirbti su vienu pacientu, turėjusiu narkotikų vartojimo patyrimą. Pavartojęs šių medžiagų, jis keliaudavo savo vidinėje erdvėje kaip tam tikroje savo asmeninėje stebuklų šalyje:

„Aš išeinu į tokį tam tikrą pasaulėlį neaiškų, tai yra, iš tikrųjų savo viduje, bet man atrodo, kad tai ne mano viduje, aš visą laiką nuplaukdavau į kambario kampą, siela išeidavo per pakaušį, tarsi išeidavo į kambario kampelį į tokį. Va. Aš patekdavau į įdomius tokius koridorius, va, jie visi buvo apkalti tokiais kilimais - tiktai tamsiai raudonų ir tamsiai žalių tonų, jie buvo labai vingiuoti, įvairiais kampais, ir aš kaip asmenybė jau nebeegzistavau, tai yra, buvo visiškas *išsikūnijimas*. Tai yra, manęs, kaip tokio A. A., nėra, nebuvo iš viso, Aš neegzistuoja visai, visiškai. Štai. Lieka toks taškas – net ne sąmonės, o

stebėjimo taškas, kuris juda šiais koridoriais ir apžiūrinėja viską, kas aplinkui, taip gražu, tokie raštai, tokios spalvos. Va. Ir staiga paskui šie koridoriai – tokie jaukūs, su kilimais, kartais vietoj jų atsirasdavo didžiulės, tamsios, betoninės salės, va. Ir aš supratau, kad šios salės iš tikrųjų yra mano namo viduj, tarp aukštų, tarp perdangų; žmonės, kurie gyvena name, nieko apie tai nežino, o iš tikrųjų ten egzistuoja štai tokios salės, aš stebėdavausi. ... Tai jau kaip ir kai palaipsniui baigiasi to preparato veikimas, šitas va, ir štai toks pojūtis: kas aš, kur aš, ir pradedi prisiminti, kas gi aš toks, pradedi galvoje perrinkti ir prisiminti savo draugus, galbūt aš – Saša, prisimeni kokias nors jo esmines savybes, ne, ne, ne Saša, galbūt Vitia, ne, ne, ne, ne Vitia, galbūt aš iš viso mergina. Taip, ne, ne, ne, atrodo, lyg ne mergina“.

Kaip lengvai prarandamas šis atskaitos taškas, kaip greitai nustoja egzistuoti Aš kaip atskira esybė, kai jau nėra tikrumo, kuo yra subjektas iš tikrųjų. Kaip ir Alisa, pacientas pradeda vardinti savo bičiulius ir matuoti jų kūną ir protą *sau*. Tolesni bandymai įvaldyti šią į sapną panašią erdvę iš viso gresia sunaikinimu:

„ ... man pradėdavo atrodyti, kad visas aplinkinis pasaulis, visa tai, susideda iš atomų, štai visi šie rūšiai, kažkokios didžiulės salės, o taip, dar aš, patekdamas į šias didžiules sales, pradėjau matyti, na taip, tarsi matyti, jausti, patirti sielas - na, taip, netgi ne sielas, o, na, tarsi esybes, na, štai šitas visų kitų „ketaminininkų“ egzistencijas, kurios šiuo metu yra toje pačioje erdvėje. Tai yra, aš juos puikiai mačiau, visa tai yra tokioje didžiulėje salėje, kažkokioje gigantiškoje, ir kai, taip, tam tikru momentu prasideda toks taškas, kai tau atsiveria kažkokios paslaptys, ir tuo pat metu žmogus juda vis daugiau, nu net ne žmogus, taip, o vėlgi egzistencija šita juda kiekvieną kartą vis dau... aukščiau ir aukščiau tokiais tam tikrais hierarchiniais laiptais, aha. Tokia ypatinga hierachija tarsi, kuo daugiau tau atskleista, tuo aukščiau tu esi ant tų laiptų, taip, ir štai, kai egzistuoja visi šie momentai, atrodo, kad visa ši „ketamininė“ visata, tarsi ji pradeda štai taip susitraukti labai smarkiai, arba priešingai, išsikūnyti, ir turi įvykti kažkoks toks visatos sprogimas, kuris visa tai sunaikins. Va, būtinai arba visa tai susilies į vieną kažkokį atomą, arba, priešingai, visa tai išsikūnys ir pavirs kaip kosmose - tai yra, ten du-trys atomai pakibę kažkur šimto kilometrų atstumu vienas nuo kito. Va, tai yra, tokia visiška tarsi mirtis ir žlugimas viso to. Va. Ir kiekvieną kartą tai neįvykdavo, nes buvo aukojamas, buvo aukojama egzistencija to žmogaus, kuris stovėdavo aukščiausiai ant tų hierarchinių laiptų, ir jis, kaip ir aš sau tai supratau, jo auka buvo tokia, kad egzistencija likdavo štai šioje erdvėje. Aš dar ilgai svarčiau, kas gi lieka, kas gi darosi su jo kūnu. Paskui padariau išvadą, kad žmogus tikriausiai patenka į komą, o jo sąmonė pas jį tiesiog negrįžta“.

Šio paciento sunkumai buvo susitelkę ties nerimu, daugiau egzistenciniu, nei separaciniu. Pacientas iš viso pasirinkdavo neišeiti iš namų, išskyrus tuos atvejus, kai jį galėjo lydėti kas nors iš artimųjų - geriausia, jeigu žmona. Negalėjimas egzistuoti autonomiškai, „išsikūnijimo“ pavojus, pavojus, kad Aš bus sunaikintas nesant Kito – visos šios baimės lydi negalėjimą erdviškai atsitraukti.

J. C. Solomonas (1963 m.) savo straipsnyje atkreipia dėmesį į egzistencinį nerimą, susirūpinimą paties egzistavimo problema, kurie pateikiami antroje istorijoje apie Alisą. Tai epizodas su miegančiu Juodoju Karaliumi, kuriame Dudutis įrodinėja, kad Alisa egzistuoja vien dėl to, kad ją sapnuoja Karalius, ir, jei šis pabus, Alisa pranyks. Iš tikrųjų visa pasaka – tai sapnas, ir iš tikrųjų tai Alisa sapnuoja Karalių su Dudučiu ir jo broliu. Kas ką sapnavo (Alisa ir Juodasis Karalius), kieno egzistavimas nuo ko priklauso, kas kame atsispindi, kas ką gelbsti (Alisa ir Baltasis Riteris), kas kuo

tiki (Vienaragis ir Alisa), kas ką valgo (pudingas ir Alisa) – šie klausimai kyla beveik kiekviename laukelyje, kuriais eina Alisa. Šis pačiame pavadinime slypintis ir simetrijos stokoiantis žaidimas atspindi tai, kas vyksta šachmatų lentos plokštumoje.

Šiame skyriuje L. Kerolas dovanoja Alisai susitikimą su dviem veidrodiniais dvyniais. Skirtumai tarp jų tiek ištrinti, kad jų atskyrimas netenka prasmės. Tuo pačiu prasideda žaidimas, kuriame subjektas ir objektas gali keistis vietomis, tai yra, subjekto-objekto painiava, būdinga psichoziniam pasauliui, kuriame subjektas netekęs ribų. Alisos bandymas atskirti dvynius, suteikiant jiems eilės numerius, baigiasi nesėkme. Kelis kartus šio skyriaus pradžioje ištariama frazė, kuri vėliau įkūnijama pačios Alisos realybėje: „Aukštyn kojom – visiškai atvirkščiai“ (rus.: „*задом наперёд - совсем наоборот*“), L.Carrol, 1978, 151 psl.).

Viename savo darbų J. O.Visdomas (*Wisdom, 1962 m.*) atskiria vidines psichines realybes, įvesdamas branduolinių objektų ir orbitoje esančių objektų sąvokas. Narcizmo atveju branduoliu tampa *Self*, o Kitas yra orbitoje, palaikydamas *Self* egzistavimą ir būdamas jo konteineriu. Tačiau galima ir atvirkštinė situacija, kai Kitas tampa branduoliu, o *Self* priverstas būti konteineriu ir Kito erdviniu perimetru. J. O. Visdomo nuomone, tam, kad būtų atstatyta simetrija ir būtų pripažinta, kad vienu metu egzistuoja Aš kaip branduolys su orbitoje esančiu Kitu, taip pat ir Aš, esantis Kito orbita, būtinas trečias.

Panašu, kad po Veidrodžio karalystę keliaujanti Alisa priversta vėl grįžti prie dilemos, kurios ji nepajėgia išspręsti: kas yra orbitoje skriejantis palydovas, o kas branduolys. Besibraudama į hierarchijos viršų, iš pėstininko Alisa virsta karaliene, siekia tapti atskiru branduoliu, o ne būti pėstininku kito žaidime. Visgi baigiamojo pobūvio, surengto Alisos garbei, scena virsta chaosu, o Baltoji ir Juodoji Karalienės, neleidamos jai atrasti savo vietos, tiesiog išspiria ją į orą: „... Jos taip užvirto ant manęs iš abiejų pusių... , tarsi norėjo mane prispausti!“ <> „Karalienės prilaikė ją už alkūnių ir taip spaudė iš abiejų pusių, kad vos neištūmė į orą“. <> „Ir štai ji iš tikrųjų atsiplėšė nuo grindų ir pakilo į orą ...“ (L.Carrol, 1978, 216-217 psl.).

Didėjantis veiksmo absurdas, jo sutirštėjimas gresia tam tikru sprogimu, branduolio susidūrimu su orbita, susispaudimas į vieną tašką gresia tuo, kad atskiri atomai bus galingai išmesti į kosmosą... Tačiau viskas vėl baigiasi pabudimu.

Ieškant paralelių tarp paciento diskurso ir antros pasakos siužeto, abiem atvejais galima pastebėti beviltišką mėginimą nustatyti atstumą tarp branduolio ir orbitos bei atgauti savo tapatumą, tačiau mažiausias atstumo didėjimas gresia arba sprogimu ir chaosu, arba „išsikūnijimu iki dviejų-trijų atomų, kuriems lemta kyboti šimto kilometrų atstumu vienam nuo kito“.

Nugrimzdimas į iščias, uždarymas jose, nebegalint ištrūkti, egzistencijos susilieėjimas į vieną tašką, kur neįmanomas judėjimas, persikėlimas iš pradinio taško iškart į galutinį, kadangi nėra erdvės judėjimui – visa tai sukuria teksto erdvę-tašką, į kurią L. Kerolas ir įrėmina skaitytoją. Skaitytoją irgi bandoma įvilioti į šias iščias, neturinčias išėjimo, žavint stebuklingais virsmis, kuomet išsitrina skirtumai tarp žmonių, gyvūnų ir kortų, kur leistina pereiti ne tik į kitą kūną, bet ir į Kito protą.

Antros istorijos tekstas tarsi įveda skaitytoją į šachmatų lentos plokštumą, tačiau tai tik iliuzija: Alisai, o kartu su ja ir skaitytojui leidžiama judėti tik ties viena linija (taškų visuma), apibrėžta lentos

laukeliais. Ir Alisa, ir skaitytojas neturi galimybės judėti už šios linijos ribų. Bandydamas įgauti judėjimo laisvę, kurią turi šachmatų karalienė, tai yra, visoje lauko plokštumoje, pėstininkas įveikia linijinį kelią, ir kai belieka tik praryti juodąją karalienę, įvyksta žlugimas: vietoje plokštumos, tekstas atsiduria sprogimo taške. Sprogimas įvyksta dėl branduolio susidūrimo su palydovu, kadangi tarp jų prarandama diferenciacija (trys karalienės finale).

L. Kerolo tekstuose galima pamatyti procesą, panašų į kūdikio pradinio erdvės sukūrimo procesą: nuo nulinio išmatavimo-taško per linijas ir plokštumą – link trimatės erdvės. Tačiau nesėkmė šiame kelyje visą laiką gražina autorių, skaitytoją ir visą tekstą į pulsuojantį tašką.

Literatūrų sąrašas:

Логический анализ языка. Языки пространств (Отв. Ред. Арутюнова Н.Д. Левонтина И.Б.) М: Языки русской культуры. 2000

Казанская А.В. Алиса в стране чудовищ // МПЖ №4, 2000, стр. 113-123

Кэрролл Л. Алиса в стране чудес Сквозь зеркало и что там увидела Алиса. Пер. в англ. Демуровой Н. Магадан: Кн.изд. 1978

Лотман Ю.А. Заметки о художественном пространстве // М. 1986

Подорога В.А. Человек без кожи // Социальная философия и философская антропология. Труды и исследования. М.: Институт философии РАН, 1995

Подорога В.А. Метафизика ландшафта. Коммуникативные стратегии в философии XIX-XX вв. М.: Наука, 1993

Понталис Ж-Б. Сновидение как объект // Современная теория сновидений. Сб. Пер. с англ. М.: ООО фирма «Издательство АСТ», 1998

Руднев В.П. Прочь от реальности. Исследования по философии текста. М.: Аграф, 2000

Ямпольский М. О близком (Очерки немиметического зрения) М.: Новое литературное обозрение, 2001

Bion W.R. Attacks on linking // Int.J.Psychoanal. Vol.40, 1959, p.308-315.

Bion W.R. A theory of thinking // Int.J.Psychoanal. Vol.43, 1961, p.306-310.

Brickman H.R. Introduction: the dyad and the triad in the analyst's conceptual framework, Vol. 74, 1993, p.905-915.

Grotstein J. S. Inner space: its dimensions and its coordinates // Int.J.Psychoanal., Vol.59, 1978, p.55-60.

Perron R. Pauvre Alice... sur le monde fou où la jeta Lewis Carroll // Revue française de psychanalyse, n 2, 1997, p.533-546.

Solomon J.C. Alice and the Red King – The Psycho-Analytic View of Existence // Int.J.Psychoanal. Vol. 44, 1963, p.63-72.

Winnicott D.W. Playing and Reality. New York: Basic Books, 1971.

Wisdom J.O. Comparison and development of the psychoanalytical theories of melancholia // Int.J.Psychoanal. Vol. 43, 1962, p.113-132.